

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ЇЇ ПРОЯВУ

Фінансово-економічна криза охопила національні економіки багатьох країн. Спад виробництва простежується по всіх галузях економіки та промисловості. Без цілеспрямованого, зваженого державного втручання в подолання кризових явищ неможливо змінити ситуацію на краще. У Росії обсяг державного фінансування антикризових заходів складає 12% ВВП, а в Японії на підтримку антикризових заходів спрямовано 2% ВВП [1]. Світова економічна криза в Україні поглибила внутрішню економічну кризу, яку, на думку академіка НАН України В. Гейця, спричинила відмова починаючи з 2005 р. від моделі «відновного інвестиційного зростання» на користь моделі «політичного циклу в економічній політиці» [2].

Дослідженню наслідків фінансово-економічної кризи та виробленню механізмів їх подолання у різних сферах життєдіяльності суспільства присвячено праці багатьох відомих учених України. У даній статті здійснено спробу оцінити соціальні наслідки економічної кризи тільки у вугільній промисловості, де вони виявилися у зниженні видобутку вугілля та ще більш значному зниженні попиту на українське вугілля. За оперативними даними Міністерства вугільної промисловості України, в січні-лютому 2009 р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. скоротився видобуток вугілля на

11,5% [3]. За січень-березень падіння видобутку склало вже 12,8% порівняно з відповідним періодом 2008 р. [4].

Падіння попиту, за словами Прем'єр-міністра України, складає 50% від загально видобутку вугілля в країні [5]. У грудні 2008 р. на складах вугільних підприємств було майже 2,5 млн. т вугілля [6]. Перспективи розвитку вугільної галузі є національним пріоритетом економічної безпеки країни, тому уряд відреагував на це створенням Державного резерву вугілля, який планується наповнювати продукцією за рахунок коштів Стабілізаційного фонду та кредитування [7]. За словами Ю. Тимошенко, на даний час у Держрезерві знаходиться 5 млн. т вугілля.

Фахівці пояснюють зниження попиту на вугільну продукцію зменшенням обсягів виробництва металургійної галузі. За попередніми оцінками Мінпромполітики України, у першому кварталі 2009 р. буде виплавлено сталі на 35,8% менше, ніж у січні-березні 2008 р. Однак з цим спостерігається різке зростання попиту на коксівне вугілля. Металургійні підприємства з метою скорочення обсягів споживання газу переходять на технології вдування пилевугільного палива, які потребують коксівного вугілля високої якості, якого в Україні немає. Неякісна вугільна продукція знижує можливості її використання споживачами та завдає їм шкоди, що в

умовах конкуренції, національної та світової кризи спричиняє загрозу втрати споживачів.

Заміщати газ коксом вже почали у ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча» та ВАТ «Алчевський металургійний комбінат». ВАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» та ВАТ «Єнакіївський металургійний завод» прибрали газ у доменному виробництві в жовтні-листопаді 2008 р., що дозволило скоротити споживання газу у два-три рази та підвищити споживання коксу на 25-30% [8]. За умов, коли вартість газу для меткомбінатів зростатиме до прогнозованих 400 дол. за 1000 м³, кокс стане ще вигіднішою альтернативою газу. Проте необхідно розробити комплекс антидемпінгових заходів для зарубіжних вугільних компаній, які приходять на вітчизняний ринок, встановлюючи ціни на коксівне вугілля нижче, ніж українське, на 8-10 доларів [9].

Відсутність державної підтримки галузі в необхідних обсягах посилить енергетичну кризу та призведе до руйнування вугільної промисловості. У держбюджеті на 2009 р. задекларовано виділення коштів для вугільної галузі обсягом 10 млрд. грн. [10]. Але фактична держпідтримка галузі буде значно меншою через включення до бюджетного фінансування вугільної галузі витрат на пенсійне забезпечення шахтарів, що становить 4 млрд. 76 млн. грн., а передбачені надходження в розмірі 5 млрд. грн. зі Стабілізаційного фонду не є гарантованими, бо формування цього фонду залежить від надходжень за рахунок продажу державних цінних паперів і приватизації. За сприятливих обставин наявність коштів цього фонду визначиться у другій половині 2009 р. за умов їх повернення.

Офіційний статус вугільної промисловості як стратегічної галузі

України не сприяє стимулюванню її розвитку. Упевненість вугледобувних підприємств у тому, що вони отримають дотації, не змушує їх до пошуку внутрішніх резервів зниження собівартості вугілля. Тому зменшення держпідтримки на часткове покриття витрат по собівартості скоротилося у 2009 р. у 6,5 рази порівняно з 2008 р. (з 4 млрд. 843 млн. грн. до 750 млн. грн.), що є швидше позитивним кроком, ніж негативним.

Падіння обсягів видобутку та попиту на вугілля спричинило погіршення ситуації з виплатою заробітної плати шахтарям. У лютому 2009 р. заборгованість склала 1,3 млрд. грн. [11]. Починаючи з березня погашення заборгованості із заробітної плати здійснюється зі Стабілізаційного фонду в сумі 350 млн. грн. щомісяця згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 69 від 28.01.2009 р. Уже 2 квітня уряд заявив, що заборгованість ліквідована. Проте, за даними Донецької обласної ради, заборгованість шахтарям тільки у Донецькій області на 31.03.2009 р. складає 736,2 млн. грн., що в 1,2 рази вище, ніж середньомісячний обсяг зарплати в галузі [12]. Для погашення заборгованості із заробітної плати шахтобудівельникам Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 16.03.2009 р. № 201 «Про деякі питання виплати заробітної плати працівникам шахтобудівельних підприємств та придбання побутового палива для пільгової категорії осіб», згідно з якою 24 млн. грн. Стабілізаційного фонду буде направлено на ці цілі.

Заборгованість із заробітної плати призводить до зростання заборгованості перед Пенсійним фондом України, Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань, а також до зниження

доходів місцевих бюджетів унаслідок недоплати податку з доходів фізичних осіб. У Донецькій області за I квартал 2009 р. заборгованість вугледобувних підприємств перед Пенсійним фондом України склала 86,5 млн. грн., Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань України – 34,7 млн. грн., місцевими бюджетами із сплати податку з фізичних осіб – 42,0 млн. грн. [13].

Невиконання чинного законодавства України з соціального захисту шахтарів є важливим фактором, який обумовлює зростання соціальної напруженості та конфліктності. Порушується трудове та гірниче законодавство, Закон України «Про підвищення престижу шахтарської праці», а також не виконуються зобов'язання Генеральної, галузевої угод і колдоговорів. Акції протесту виявляються локально, але профспілки планують їх значене поширення. Так, на шахті «Чайкіно» ДП «Макіїввугілля» 13 шахтарів відмовилися підійматися на поверхню до тих пір, поки їм не виплатять заробітну плату, але завдяки діалогу з представниками галузі цей термін був нетривалим та о другій годині 15 квітня вони вийшли на поверхню [14].

Одночасно слід відстежувати между надання соціальних гарантій шахтарям, бо їх надмірний рівень без економічної підстави може завдати шкоди. Прийняття Закону України «Про престижність шахтарської праці» – це національне досягнення. Відродження традицій поваги до шахтарської праці є актуальним в умовах енергетичної залежності України, але більшість соціальних пільг і гарантій, які виписані в законі, не підтвержені обґрунтованими економічними розрахунками.

Значна кількість вугільних підприємств сама намагається знайти вихід із ситуації та розв'язати проблеми без державної підтримки. Так, на шахті «Комсомольська» ДП «Антрацит» (Луганська область) впроваджено комплекс антикризових заходів. Серед них основну увагу приділено повторному використанню матеріалів, ремонту гірничо-шахтного устаткування власними силами, програмам енергозбереження та поліпшення якості вугілля, що видобувається. У результаті ефективного використання внутрішніх резервів шахтою було заощаджено понад 2 млн. грн. Повторне використання матеріалів дозволило заощадити більше 1 млн. грн., а ремонт устаткування власними силами надав додатков 65 тис. грн. економії [15]. У ДП «Ровенькиантрацит» розробили гнучку систему ціноутворення на власну продукцію. Вугілля відпускається за цінами, вигідними для споживачів. У Донецькій вугільній енергетичній компанії (ДВЕК) запроваджено дієву програму повторного використання матеріалів, яка допомогла зекономити майже 4,5 млн. грн., а раціональне використання електроенергії заощадило 935 тис. грн. [16].

Таким чином, вугільна галузь завжди функціонувала у скрутних умовах, а кризовий стан економіки та зниження у великих обсягах держпідтримки з одночасним різким зниженням попиту на вугільну продукцію сформували реальні загрози для її подальшого розвитку. Вищенаведені обставини перешкоджають нормальному функціонуванню вугільної галузі, обумовлюють поглиблення негативних наслідків кризи та виникнення нових. Ними є:

зниження можливостей безпечного функціонування та розвитку

галузі, підвищення загроз виникнення аварій з важкими наслідками для виробничого та трудового потенціалу;

підвищення екологічної безпеки; порушення законодавства України (зростання заборгованості із заробітної плати, невиконання законодавства з охорони праці та галузевих нормативних вимог з охорони праці, поширення тіньових відносин у трудовій і виробничій сферах тощо);

зростання соціальної напруженості, конфліктності, протестних акцій тощо.

Для пом'якшення наслідків економічної кризи у вугільній галузі та скасування невиважених управлінських рішень, а також формування умов зменшення збитків від кризових явищ необхідно вжити таких заходів:

розробити перспективний паливно-енергетичний баланс потреби українського вугілля з урахуванням зменшення частки природного газу та збільшення частки вугілля, введення квот на імпорт вугілля, збільшення використання нетрадиційних і поновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива (Мінекономіки України, Міненергетики України, Мінвуглепром України);

розробити та впровадити організаційно-економічний механізм реформування ринків паливно-енергетичних ресурсів з метою забезпечення конкурентного ринку кам'яного вугілля та значного підвищення його якості (Мінекономіки України, Мінвуглепром України);

удосконалити механізм державного регулювання цін і тарифів у вугільній галузі з урахуванням економічної кризи;

внести зміни та доповнення до програми «Українське вугілля», Концепції розвитку вугільної промисловості та Енергетичної концепції

до 2030 року з урахуванням особливостей їх реалізації в умовах економічної кризи;

прискорити ухвалення Закону України «Про засади функціонування ринку вугілля».

Більшість із зазначених заходів стосується державних важелів забезпечення функціонування вугільної галузі. Але в умовах кризи доцільно вичерпно використати також галузеві та регіональні важелі для попередження виникнення зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз для вугільної промисловості. Це потребує вживання та реалізації таких заходів:

створити галузевий антикризовий центр, діяльність якого спрямована на консолідацію зусиль щодо виживання галузі в кризових умовах із залученням профспілок, науковців, міжнародних експертів тощо;

активізувати діяльність Міністерства вугільної промисловості (а не тільки профспілок) щодо залучення бюджетного фінансування галузі, підвищення держпідтримки до визначеної межі тощо;

терміново організувати систему навчання зі здійснення прискореного продажу вугільної продукції без використання тіньових схем;

посилити систему галузевого контролю за якістю вугільної продукції та відповідальність за порушення якісних характеристик вугілля;

здійснити переоцінку програм закриття вугільних шахт у контексті розгортання економічної кризи;

визначити зони одночасної дії системи ризиків з економічного, екологічного, науково-технічного, соціального напрямку для здійснення галузевої підтримки вугільним структурам залежно від дійсного негативного стану;

здійснити оцінку та аналіз соціально-економічного стану в монофункціональних містах України, де підприємства вугільної галузі є містоутворюючими, та передбачити антикризові заходи щодо запобігання масовому безробіттю, зростання (погашення) заборгованості із заробітної плати, погіршення екологічного та соціального середовища, занепаду житлово-комунальної сфери тощо;

визначити потреби та можливості міграції робочої сили у вугільній галузі щодо кадрового забезпечення; оцінити транспортні зв'язки;

створити соціально-психологічні можливості для формування мотивації виживання в кризових умовах (формування корпоративної культури, посилення дисципліни праці та виробництва, тимчасовий мораторій на страйки тощо);

забезпечити створення та функціонування на учбовій базі вугільної галузі центрів адаптації шахтарів до виживання в умовах кризи.

Література

1. Премьер измерил объем антикризисных мер процентами ВВП – получилось больше всех [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nsk.sibnovosti.ru/articles/69614>.

2. Выжить можно только вместе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news2000.org.ua/a/62523>.

3. Інформаційно-аналітичний звіт про розвиток вугільної промисловості України за січень-лютий 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/article?art_id=77932&cat_id=61332.

4. Уголь работает на газе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kommersant.ua/doc.html?docId=1147283>.

5. Юлія Тимошенко: "В Україні створюється Державний резерв вугілля" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/article?art_id=77640&cat_id=61332.

6. Рынок в своей основе должен быть организован [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.golos.com.ua/rus/article/1236348866.html>.

7. Юлія Тимошенко: уряд розробив антикризові заходи для стабілізації роботи вугільної галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/article?art_id=77785&cat_id=61332.

8. Уголь работает на газе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kommersant.ua/doc.html?docId=1147283>.

9. Из-за дешевого российского угля украинские шахты сидят по уши в долгах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unian.net/rus/news/news-305392.html>.

10. Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» // Офіційний вісник України. – 2008. – № 100. – Ст. 3299.

11. У страны крадут уголь, у шахтеров – зарплату [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://donbass.ua/news/economy/2009/03/25/u-strany-kradut-ugol-u-shahterov-zarplatu.html>.

12. Близнюк про заборгованість з зарплатні у вугільній галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sovet.donbass.com/m1/uk/press_service/news/newsarchive/03661462.

13. Задолженность по зарплате перед шахтерами Донецкой области составляет 504,2 млн. грн. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pro-test.org.ua/novosti_ukrainy/novosti_ot_pro_test/doneckie_novosti/zadolzhennost_po_zarpla-

te_pered_shahterami_doneckoj_oblasti_sos-tavlyayet_5042 mln_grn_09-04-03-03-46.

14. Оскал кризиса. Макеевские шахтеры отказываются выходить на поверхность, требуя выплаты зарплаты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biznesgid.com.ua/news/13.04.09/3395.html>.

15. Луганщина внедряет программу антикризисных мер [Электронный ре-

сурс]. – Режим доступа: <http://litopys.net/node/1615>.

16. Донецька вугільна енергетична компанія: здійснення антикризових заходів приносить добрі економічні результати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/article?art_id=77749&cat_id=61332.